

Adriaan van der Hoeven

De strijd om de waarheid in de Finse literatuurgeschiedschrijving¹

In de afgelopen jaren zijn er twee magistrale Finse literatuurgeschiedenissen uitgebracht, één in het Fins en één in het Zweeds, terwijl er niet lang daarvoor ook al een dikke Engelstalige geschiedenis van de Finse literatuur was uitgekomen.

---

¹ Naar aanleiding van: *Suomen kirjallisuushistoria 1-3. Päätoimittaja Yrjö Varpio. (Deel 1: Yrjö Varpio & Liisi Huhtala (toim.), Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 742:1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1999. ISBN 951-717-888-3. Deel 2: Lea Rojola (toim.), Järkinskosta vaistojen kapinaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 742:2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1999. ISBN 951-717-886-5. Deel 3: Pertti Lassila (toim.), Rintamakirjeistä tietoverkkoihin. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 742:3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1999. ISBN 951-717-886-7.)*

Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400-1900. Utgiven av Johan Wrede. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors; Bokförlaget Atlantis, Stockholm 1999. ISBN 951-583-049-4; 91-7486-708-3. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel. Utgiven av Clas Zilliacus. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors; Bokförlaget Atlantis, Stockholm 2000. ISBN 951-583-054-0; 91-7486-893-4.

A History of Finland's Literature. George C. Schoolfield (ed.), Published by the University of Nebraska Press, Lincoln & London, in cooperation with the American-Scandinavian Foundation. History of Scandinavian Literature Volume 4. 1998. ISBN 0-8032-4189-5.

Samen goed voor 2968 bladzijden. Reken daarbij het Duitstalige overzicht van Pertti Lassila uit 1996² en de als aanvulling op het Zweedstalige deel bedoelde *Ett stycke finlandssvenske litteraturhistoria* van Brita Högnäs-Sahlgren en Karl Sahlgren uit 2001 en we zitten op meer dan 3500 pagina's gewijd aan de Finse literatuur in een periode van maar vijf jaar!

Wat rechtvaardigt zo'n enorme aandacht in een tijd waarin de mogelijkheid van het schrijven van literatuurgeschiedenissen sterk wordt betwijfeld. Dergelijke historische overzichten vragen er om de veelvormige waarheden van het verleden bij te stellen omwille van overzichtelijkheid en hanteerbaarheid in het heden. Elk perspectief moffelt delen van de werkelijkheid weg en geschiedenis is al lang niet meer een lineaire reeks van feiten, bijeengehouden door oorzaak en gevolg. Het veelstemmige, onlogische en onberekenbare van het verleden is daar voor in de plaats getreden. Lees David Perkins' *Is Literary History Possible?* er maar op na. Natuurlijk weet men dat in Finland ook, maar daar heeft de pragmatische wens om na meer dan 30 jaar een nieuwe grote geschiedenis van de Finse literatuur en – voor het eerst – een min of meer volledige beschrijving van de Zweedstalige Finse letterkunde te schrijven, het van de theoretische overtuiging gewonnen. Speelt daar toch een element als prestige en status een rol? Feit is, dat sinds het verschijnen van die laatste grote, 8-delige literatuurgeschiedenis uit 1970, meer dan een derde van alle Finse literatuur verschenen is! En hoe moet het als straks literatuur vooral digitaal verschijnt? Is het onrealistisch om te voorspellen dat deze nieuwe overzichtswerken wel eens de laatste in hun (gedrukte) soort kunnen zijn? Daarnaast is het duidelijk dat het literaire onderzoek in diezelfde periode niet alleen verveelvoudigd is, maar ook een geweldige ontwikkeling heeft doorgemaakt. Literatuur is niet meer de optelsom van prachtige werken door uitzonderlijke en geïnspi-

---

² Zie voor een bespreking hiervan *TvS* 18, nr. 2, 1997, p. 99-105.

reerde mensen geschreven. Literatuur is genormaliseerd en een cultureel fenomeen geworden waarin werkelijkheden worden besproken en standpunten ingenomen worden. En het gaat niet alleen om reflectie, maar ook om beïnvloeding. Met andere woorden, literatuur neemt actief deel aan het debat over hoe de wereld eruit ziet en probeert de uitkomst ervan te sturen, probeert de wereld vorm te geven. Een van de redacteurs van de Finstalige Finse literatuurgeschiedenis zegt het zo: de literatuur is een voortdurend gebekvecht over wiens waarheid de definitieve is. En dat moet ook het uitgangspunt van de beschrijving ervan zijn: de geschiedenis van een aanhoudende culturele dialoog, waarin de macht een centrale rol speelt. Wie bepaalt wat (goede) literatuur is, wie bepaalt wat er uitgegeven wordt?

Vroeger had men de neiging de Finse literatuur te beschrijven als een deel van de zegetocht van het Finse volk naar nationale onafhankelijkheid en eigenheid. Een overwinnaarsperspectief dat noodzakelijkerwijs de Zweedstalige literatuur in een verliezersrol plaatste. En daarmee is meteen een essentiële kwestie voor elke Finse literatuurgeschiedenis aangeroerd: hoe moet die Zweedstalige literatuur van Finland worden behandeld? Gescheiden, geïntegreerd, of moet deze taak overgelaten worden aan de Zweedse literatuurhistorici? Voor de laatste optie is vanzelfsprekend nooit gekozen, al worden de bekendste Fins-Zweedse auteurs zoals Runeberg en Franzén uitgebreid behandeld in de Zweedse literatuurgeschiedenissen. Deze drie nieuwe werken behandelen alle ook de Zweedstalige Finse literatuur. Voor de *Finlands svenska litteraturhistoria* is het natuurlijk het onderwerp bij uitstek. Daarin wordt af en toe naar de Finstalige literatuur verwezen. Schoolfield besteedt in zijn Engelstalige overzicht van 877 bladzijden notabene 451 pagina's aan de Zweedstalige Finse letterkunde, wat een recensent de verzuchting ontlokte dat het lijkt of de Finse literatuur toevallig op bezoek is en dat de lezer wel de indruk moet krijgen dat de Zweedstalige Finnen een apart volk vormen. De twee literaturen

worden als gescheiden grootheden behandeld; het had ook in twee aparte boeken gekund.

De Finstalige *Suomen kirjallisuushistoria* behandelt de Zweedstalige literatuur als onderdeel van de Finse literatuurgeschiedenis, geïntegreerd vanuit de overkoepelende thematiek, gescheiden meestal van de Finstalige werken. Over het geheel genomen mag de Zweedstalige Finse literatuur dus zeer tevreden zijn met alle aandacht. Nu is de situatie ook bijzonder in Finland: nog geen zes procent van de bevolking spreekt Zweeds als moedertaal. De Zweedstalige literatuur kan men eigenlijk pas vanaf de tweede helft van de 19de eeuw beschouwen in oppositie met de Finstalige. Toen werden Fins en Zweeds door de tsaar erkend als de officiële talen van het Grootvorstendom en begon het Fins het Zweeds steeds meer in de verdediging te drukken. Maar in de eeuwen daarvoor, ruwweg vanaf de 16de eeuw toen de eerste boeken in Finland gedrukt werden, was die tegenstelling er niet. De Finse literatuur verscheen vooral in het Latijn of Zweeds, dat waren de belangrijkste talen. Voordat de nationaliteitsgedachte onder invloed van de Romantiek post had gevat in Finland en de taal een centrale rol ging spelen in de identiteitsvorming, bestond het begrip *Finland-zweeds* helemaal niet. Vandaar ook de keuze van de redacteurs Wrede en Zilliacus voor de titel *Finlands svenska litteraturhistoria*. Tekenend is ook, dat de oudste gedrukte literatuur, ook in het Finstalige overzicht, besproken wordt door Zweedstalige auteurs. Anderzijds is het feit dat een aantal auteurs (Burman, Forsgård, Forssell, Knapas, Tuija Laine, Esko M. Laine, Lehtonen, Mickwitz, Olsson, en niet te vergeten de eindredacteurs Varpio, Wrede en Zilliacus) heeft meegewerkt aan beide grote overzichtswerken een bewijs ervoor dat de betrekkingen tussen de twee literaturen op het gebied van onderzoek in ieder geval uitstekend zijn.

Toch leidt deze wederzijdse betrokkenheid niet tot twee literatuurgeschiedenissen die op dezelfde theoretische leest zijn geschoeid. Wel is duidelijk dat de oude – vooral op de auteurs

gerichte – gezichtspunten zijn verlaten. De dialoog, de veelstemmigheid en contextualiteit van de literatuur en de onmogelijkheid van het grote verbindende verhaal worden benadrukt. Dit blijkt alleen al uit het grote aantal auteurs dat meegewerkt heeft: aan de Finse ongeveer 70, aan de Zweeds ruim 50. De *fine fleur* van de Finse literatuurwetenschappers. Het zegt iets over de status en het prestige van deze werken. Dit steekt karig af bij de slechts zes auteurs van de Engelstalige literatuurgeschiedenis, waarbij Schoolfield in zijn eentje de gehele Zweedstalige Finse literatuur bespreekt. Het hoeft niet te verbazen dat dit werk – bedoeld voor de buitenlandse lezer met een veronderstelde geringe of afwezige kennis van de Finse literatuur – het meest traditioneel van opzet is, met vooral de auteurs en de stromingen als vertrekpunt. Is dat theoretisch nog verdedigbaar, of – zoals de redacteur van *Suomen Kirjallisuushistoria 2* ergens stelt – nog wel *ethisch* te verantwoorden? Dit zou ik niet durven te onderschrijven, maar aanvechtbaar is de aanpak wel. Anderzijds heeft de traditionele beschrijving voor de (buitenlandse) lezer onmiskenbare voordelen. De werken van één schrijver worden niet los van elkaar in verschillende hoofdstukken behandeld, de chronologie is duidelijk en het cement wordt nog sterk gevormd door de literaire stromingen, terwijl de maatschappelijk-politieke ontwikkelingen ook duidelijk hun plaats krijgen. Het verbindende verhaal heeft meer gewicht dan het veelstemmige en caleidoscopische in met name de Finstalige literatuurgeschiedenis. Er zijn geen illustraties en foto's opgenomen, iets waardoor de Zweeds- en Finstalige overzichten zich juist onderscheiden. Daar (en weer: met name in de Finstalige uitgave) vormen de illustraties een structureel onderdeel van de tekst.

De Finstalige *Suomen kirjallisuushistoria* is het meest radicaal en modern in haar aanpak. Het nationalistische perspectief is verlaten en de veelvormigheid krijgt een centrale positie. Het eenheids-scheppende verhaal heeft plaats moeten maken voor een beeld van de literatuur als onderdeel van een cultuur die steeds in beweging is.

Een moeilijk grijpbare cultuur waarin vele – vaak tegengestelde – factoren een rol spelen en op elkaar inwerken. De literatuur wordt inderdaad als een strijdperk gezien waar de inzet ieders waarheid of beeld van de werkelijkheid is. Wie wint, treedt toe tot de literaire canon, kleurt de ogen van de lezer en helpt mee diens werkelijkheid vorm en zin te geven. Deze literatuur heeft dus een veel actievere rol dan die meer passieve, de werkelijkheid vooral weerspiegelende van Schoofield. Om de afwezigheid van het grote verbindende verhaal te compenseren, een verhaal dat de lezer greep doet krijgen op de werkelijkheid, maar tegelijk die werkelijkheid daardoor geweld aandoet, kiest *Suomen kirjallisuushistoria* voor een samenhangende thematiek. De literaire gebeurtenissen en ontwikkelingen worden beschreven vanuit het proces van modernisering (*nykyaikaisuminen* in het Fins). Dat is de rode draad door al de drie delen heen. De literatuur wordt in de context van zijn tijd geplaatst en in de werken wordt steeds dat belicht wat in die tijd van belang was. Om het geleerd te zeggen: zo wordt aanschouwelijk gemaakt hoe de literaire werken deelnemen aan de culturele dialoog van hun tijd. Met andere woorden, het literaire werk concretiseert iets wezenlijks van de tijd waarin het ontstaan is. Door het principe van de veelstemmigheid – de andere hoeksteen van deze literatuurgeschiedenis – wordt eenzijdigheid vermeden. Want niet alleen de winnaars in het literaire strijdperk worden gepresenteerd, maar ook de verliezers; het gaat er immers om een beeld te geven van het maatschappelijke proces van modernisering. Hierdoor kan het gebeuren dat vergeten werken uitvoerig worden belicht, terwijl klassiekers soms weinig aandacht krijgen. Daar moet de lezer aan wennen, maar de keuze wordt gemotiveerd door het idee dat artistiek mindere werken in bepaalde gevallen beter de tijdgeest hebben kunnen weergeven en intensiever aan het culturele debat hebben kunnen deelnemen dan artistiek geslaagdere werken. Hier wordt tevens duidelijk, dat de literaire, esthetische waarde niet meer op de eerste plaats komt. Dit is een bewuste en principiële keuze

van de redacteuren en ook logisch als men kijkt naar de moderne ontwikkelingen in de kunst. Voor de literatuurhistorici heeft dit het grote voordeel dat over meer verschijnselen kan, ja moet worden gepraat dan voorheen. In het bijzonder vroeger gemarginaliseerde onderwerpen zoals de literatuur die door vrouwen is geschreven, kan zo aan de orde worden gesteld. In deze gevallen wordt ook extra duidelijk gemaakt hoe de bestaande machtsverhoudingen het beeld van de literatuur hebben beïnvloed. De historiciteit van literatuur komt boven water, en dat is winst. Onherroepelijk brengt deze benadering een grotere aandacht voor de historische ontwikkeling (het proces van modernisering) met zich mee, zelfs in die mate, dat de literatuur ondergeschikt wordt gemaakt aan de geschiedenis. Is deze literatuurgeschiedenis nog een geschiedenis van de Finse literatuur of is het een *cultuurgeschiedenis*, waarin de literaire werken dienst doen als historische bronnen van de in voortdurende beweging zijnde cultuur. Het lijkt er veel op. In ieder geval moge duidelijk zijn dat het isolement van de literatuur volledig doorbroken is, wat voor de literatuur positief genoemd mag worden, maar waardoor de auteurs veel van hun romantische aura verliezen.

Finlands svenska litteraturhistoria, met name het eerste deel over de periode 1400-1900, is niet zo radicaal. Er lijkt meer een grote lijn in te zitten die culmineert in het modernisme en de eigen Finlandzweedse literatuur zoals die in het tweede deel tot uiting komen. Dat mag theoretisch minder streng in de leer zijn, het heeft wel voordelen – meer greep op de werkelijkheid – voor de lezer. Johan Wrede, de eindredacteur, is er ook niet voor teruggeschrokken om – ondanks het feit dat auteurs veel minder centraal staan dan vroeger – toch biografische gegevens van de voornaamste schrijvers op te nemen. Deze theoretische knieval maken deze twee delen gebruikersvriendelijker dan de drie Finstalige delen, waarvan het caleidoscopische karakter het gebruik soms bemoeilijkt. Wat ook heel praktisch is, zijn de korte biografietjes

met de werken in chronologische volgorde van de auteurs in het *Uppslagsdel* aan het eind van deel 2. Een nadeel is soms dat alle registers aan het eind van dit tweede deel zitten en dat men dit dus ook bij de hand moet hebben bij gebruik van het eerste deel.

Het mooie is natuurlijk dat beide literatuurgeschiedenissen elkaar kunnen aanvullen en verschillend licht op dezelfde fenomenen kunnen werpen. Dit is vooral boeiend als het de 19de eeuw betreft, toen Runeberg en Topelius nationale grootheden waren die sterk de idealistische kijk op het leven bepaalden. In de Finse literatuurgeschiedenis worden 19 pagina's aan Runeberg gewijd, verluchtigd met 31 plaatjes, in de Zweedse 23, waarbij 15 illustraties de tekst verfraaien. Hiervan zijn er desondanks maar drie dezelfde, waarbij de Finse uitgave de modernste heeft. In het Fins wordt Runeberg gepresenteerd als nationale dichter, in het Zweeds wordt hij (*Johan Ludvig Runeberg – klar och gåtful*) meer vanuit de literatuur benaderd. Het lijken typische verschillen, maar beide teksten zijn door Johan Wrede geschreven. Welke instructies heeft hij gekregen en zichzelf als eindredacteur gegeven? Voor Topelius (nationale historicus in het Fins en *barnatro och fosterland* in het Zweeds) geldt zo'n beetje hetzelfde, beide stukken zijn van de hand van Wrede. Snellman, de staatsman en architect van het Finse Finland en tamelijk onbeduidend literator, krijgt daarentegen in het Finse boek een apart hoofdstuk van twaalf pagina's als nationale filosoof, waar hij in het Zweedse werk in verschillende hoofdstukken verstopt zit. Het zijn accentverschillen die voor de gebruiker van beide boeken de blik verruimen.

Zowel *Suomen kirjallisuushistoria* als *Finlands svenska litteraturhistoria* zijn prachtige en schitterend uitgegeven boeken waarvan de eerste theoretisch wat strenger in de leer is dan de tweede en systematisch meer nadruk legt op de cultuurgeschiedenis, waar de Zweedse iets gebruikersvriendelijker is dan de Finse en de literatuur wat traditioneler lijkt te benaderen. Het illustratiemateriaal in het Finse werk is uitvoeriger en probeert duidelijk een beeld op te roepen van de

tijd waarin de literatuur ontstond. Het biedt zo een niet te onderschatten extra context voor de artikelen en steunt structureel de veelstemmigheid en het proces van modernisering dat centraal staat. Het is geen toeval dat de illustraties in het Zweedse werk literairder en meer schrijversgericht zijn.

Natuurlijk kan men ook wel bezwaren formuleren tegen de aanpak, maar die zijn ondergeschikt aan het uiteindelijke resultaat. Zo zorgt het grote aantal auteurs voor een wisselende stijl en aanpak en is er soms sprake van overlappingsen. Ondanks de uitvoerigheid zijn sommige onderwerpen blijven liggen, zoals de detective en science fiction, terwijl het wellicht nuttig was geweest om enkele algemene artikelen te wijden aan centrale begrippen als de roman, novelle, drama, essay en aforisme.

Het meest essentiële lijkt me evenwel de vraag naar de effectiviteit van de theoretische uitgangspunten die het best zichtbaar zijn in de Finse *Suomen kirjallisuushistoria*: de veelvormigheid en het proces van modernisering. Een praktisch nadeel daarvan is, dat de informatie over de auteurs vaak verdeeld is over verschillende hoofdstukken en door de gebruiker bij elkaar gezocht moet worden. Natuurlijk is dat ook een kwestie van gewenning: de lezer leert zo anders tegen het literaire bedrijf aan te kijken, meer vanuit een algemene culturele thematiek (de modernisering) dan vanuit de auteur en zijn oeuvre. Overigens is het begrip modernisering niet altijd even duidelijk; gaat het niet gewoon om maatschappelijke veranderingsprocessen? De belangrijkste vraag is evenwel, of we niet ongemerkt het terrein van de literatuur verlaten om bij de (cultuur)geschiedenis uit te komen. De gekozen invalshoek doorbreekt het teleologische van de oude literatuurgeschiedenissen ten gunste van het caleidoscopische van de postmoderne wereld, en verwerpt de hiërarchie van de canon en van de kwaliteit. Niet alleen het goede komt aan bod, maar ook het middelmatige, niet alleen het centrum, maar ook de periferie, dus al datgene wat vroeger uitgezeefd werd, maar toch deel uitmaakte van

de werkelijkheid. De nieuwe literatuurgeschiedenissen zijn aldus in zekere zin een poging om tot een getrouwer beeld van de werkelijkheid van vroeger te komen. En dat levert een veel democratischer beeld op. De vraag blijft ondertussen hoever die veelvormigheid kan gaan en wanneer die vastloopt op de behoefte van de lezer aan eenheid en samenhang.